

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E DEVLET KİNİNİ*

Gürkan Sert** & Emre Dölen***

Kinin, Peru başta olmak üzere Güney Amerika'ya özgü olan *Rubiaceae* familyasından *Cinchona* (Kınakına) türlerinin kabuklarında bulunan başlıca alkaloiddir. Önceleri *Cinchona* kabuğunun tozu biçiminde kullanılırken 1820'de Fransız eczacılar Pelletier ve Caventou tarafından saf olarak izole edilmiş ve bundan sonra da saf olarak veya sülfat tuzu biçiminde kullanılmaya başlanmıştır. Kinin, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar sıtma tedavisinin tek ilacı olmuştur. Eski çağlardan beri varlığını sürdürdüğü bilinen sıtma ile mücadelede kınakının kullanılması konusunda ilginç ve çelişik pek çok hikâye vardır. Kınakına 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştır.¹

Sıtma, Anadolu'da eski çağdan beri varlığını sürdüren bir salgın hastalıktır. Osmanlı döneminde de sıtma önemli bir hastalık olarak varlığını sürdürmüştür. Sıtma ile mücadele konusunda önemli bir yere sahip olan kınakının 18. yüzyılda ve belki daha öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'na getirildiği bildirilmektedir.² Bursalı Ali Münşi 1732'de 'Tuhfe-i Aliyye' [Kınakına Risalesi] adlı bir risale yazarak kınakınayı tanıtmıştır.³ Maltepe Askeri Hastanesinin 1837 - 1838 senesine ait ecza listesinde sıtma için kınakına ve sülfato [kinin sülfat] kullanıldığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.⁴ Kinin Türkiye'de ancak 19. yüzyılın ortalarına doğru sülfato olarak tanınmıştır. Aynı dönemde, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin başmuallimi Dr. C. A. Bernard'ın (1808-1844) klinik derslerinde sıtmalı hastalar için sülfato tavsiye ettiği bildirilmektedir.⁵

* VII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde (Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, 11-14 Mayıs 2011) sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Öğr. Görev. Dr., Marmara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı.

*** Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı.

1 K. Hüsni Can Başer, "Kinin'in hikâyesi," *TAB Bülteni*, Sayı 10 (1994), s.17-23.

2 F. Tuğluoğlu, "Türkiye'de sıtma mücadelesi (1924 – 1950)," *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, c. 32, sayı 4 (2008), s. 353; Z. Koylu, N. Doğan, "Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde sıtma mücadelesi ve bu amaçla yapılan yasal düzenlemeler," *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, c. 34, sayı 3 (2010), s. 210.

3 Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e koruyucu sağlık uygulamaları," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s. 1330; Salim Aydüz ve Esmâ Yıldırım, "Bursalı Ali Münşi ve Tuhfe-i Aliyye / Kınakına Risalesi adlı eserinin çevirisi," *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 8 (2002), s. 85-105.

4 S. Ünver, "Türkiye malarya tarihi hakkındaki düşüncelerim," *Dirim*, c. 19, sayı 1-2 (Ocak-Şubat 1945), s.35.

5 F. Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 353; Z. Koylu ve N. Doğan, *a.g.m.*, s. 210.

Balkan Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir bölümü (nüfusun dörtte üçü) sıtmanın olumsuzlukları ile karşı karşıya kalmıştı. I. Dünya Savaşı'nın çıkması durumu daha da güçleştirmişti. Orduda büyük sayılarda asker sıtmaya yakalanmış ve bunlarından önemli bir bölümü sıtmadan yaşamını yitirmiş ve önemli bir bölümü de taşıyıcı olarak evlerine dönmüştü. Hicaz, Irak ve diğer sıcak ülkelerde savaşan askerler de sıtmanın yayılmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ordu sağlık kuruluşlarının yaptıkları araştırmalardan ülkenin her yerinde sıtmanın çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde yapılan kan muayenelerinde Samsun bölgesinde % 70, Ordu'da % 50, Toros tünellerinde çalışan işçilerde % 50, Söke civarında % 44 ve Kurtuluş Savaşı askerleri arasında % 40 oranında sıtmalı bulunduğu bildirilmektedir.⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Hıfzısıhha-yı Umûmiye Müdürü Muallim Dr. Ekrem Hayri Bey, 1921 yılında düzenlediği raporda; nüfusu 200.000 tahmin edilen Antalya'da sıtma vakası sayısının 172.000'e yaklaştığını ve altı ay içerisinde Söke, Koçarlı, Burdur, Yenipazar, Bağarası ve diğer yerlerde tesis olunan Kızılay kuruluşlarına yazın müracaat eden hastaların % 70'inin sıtmalı olduğunu bildirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda Bursa, Eskişehir, Afyon, Haymana, Ankara yöresi, Porsuk, Sakarya bataklıkları civarında çarpışan ordumuzda sıtma vakaları yoğunluk göstermeye başlamış ve önlem olarak buralardaki askerlerimize kinin dağıtılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sıtmadan ölüm oranının da yüksek olduğu bildirilmektedir.⁷ Sıtma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin önemli bir sağlık sorunu olarak belirlenmiş ve sıtmayla mücadele konusunda önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Darülfünun hocalarının katıldığı bir Sıtmayla Mücadele Komisyonu ve 1924'te de bir Sıtmayla Mücadele Teşkilatı kurulmuştur.⁸

Sıtma, I. Dünya Savaşı ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli sağlık sorunları arasında yer almıştir. Sıtma ile mücadele konusunda dönemin gerektirdiği önlemlere başvurulmaya çalışılmıştır. Devlet eliyle kinin dağıtımı her iki dönemde sıtmayla mücadele konusunda başvurulan yöntemler arasında yer almıştir. Bu bağlamda Osmanlı döneminde yürürlüğe giren ve Cumhuriyet döneminde de yürürlükte olan yasal düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu yasal düzenlemelerin birbirleri ile bağlantılı olmaları nedeni ile kendi aralarında kronolojik incelenmesinden sonra, konu ile ilgili çıkarılan nizamnâmelere ve Cumhuriyet sonrasında çıkarılan diğer yasal düzenlemelere yer verilecektir.

⁶ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 101-103.

⁷ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 104-105.

⁸ Nuran Yıldırım, *a.g.e.*, s. 1331.

Devlet kinini uygulamasının ortaya çıkışı

Sıtma ile mücadelede tek ilâç olan kininin devlet eliyle ve gerektiğinde parasız olarak dağıtılması yani “devlet kinini” uygulaması ilk olarak 1900’de özel bir yasa ile İtalya tesis edilmiştir. Bu konudaki girişimler 1895’de başlamış ve nihayet 1900’de yasa niteliğini kazanmıştır.⁹ Bu yasa ile yurt dışından ithal edilecek veya hammaddesi yurt dışından getirilerek ülke içinde üretilecek kinin ve kinin tuzlarının eczacılar veya özel yetkili memurlar eliyle halka satılması yetkisi hükümete, saflığının teftiş ve takdiri de Büyük Sağlık Meclisi’ne (*Consiglio Superiore di Sanita*) verilmiştir. Bunun ardından çıkarılan bir talimatnâme ile de kininin satışa sunulacağı kaplar ve miktarları belirlenmiştir. Yasada satıştan elde edilecek gelirin kinin alımı ve sıtma ile mücadele için kullanılması da öngörülmüştür. Kinin tabletlerinin imâli ve hazırlanması yetkisi Torino’daki Askeri Ecza Fabrikası’na verilmiştir.

Böylece, İtalya’da önemli bir toplumsal sorun olan sıtma ile mücadele konusunda bilimsel ve yasal mücadele başlatılmıştır. İtalya’da sıtmalı sayısı ve bölgeleri tespit edilmiş ve mücadele yürütülmüştür. Bu çerçevede çıkarılan yasaya göre sıtmalı bir mınıtkadan işçi istihdam eden herkes, istihdam ettiği bu kişilerin kininlerinin parasını karşılamak zorundaydı. Sıtma, bu düzenleme ile bir iş kazasına benzetilerek bir çalışanın tedavi edilmemesinden kaynaklı ölümü durumunda, zarar ve ziyarı çalıştırının ödemesi zorunluluğu getirilmiştir.¹⁰

Yasada fukaraya yalnızca tedavi maksadı ile değil, sıtmadan korunma amacı ile de belediyeler ve fakirlere yardım dernekleri aracılığı ile ücretsiz kinin dağıtılması öngörülmektedir. Sıtmalı bölgelerde ikamet eden günlük ücretli işçi ve çırakların ailelerinin de aynı şekilde yararlanması öngörülmüştür. Ayrıca yasada kinin alabileceği merkeze uzakta bulunan kişilere bu merkeze ulaşamayacakları sürelerle uygun miktarda kinin verilmesi de öngörülmüştür.¹¹ Yasa ile sıtma tedavisi fakir ve çalışanlara bir hak olarak tanınmış kininin bunlara sadaka olarak verilmesi veya yetersiz miktarda verilmesi uygulamaları sona erdirilmiştir. İtalya’daki devlet kinini uygulaması kısa sürede sonuç vermiş 1900’de 16 000’e varan ölüm sayısı 1902’de adı geçen kanun uygulanır uygulanmaz birden bire 9.907 sayısına düşmüş ve sonrasında her sene kademeli olarak azalmıştır¹².

⁹ Doktor Zeki, “Hıfzıssıhha şubesinin 1332 senesi zübde-i mesaisi,” *Sıhhiye Mecmuası*, yıl 4-5, sayı 11-12 (1917-1333), s. 1042-1051 ‘Sıtma mücadelesi ve Devlet Kinini’.

¹⁰ *Sıhhiye Mecmuası*, s. 1044.

¹¹ Köyüne dönen işçiye yedi günlük, sağlık istasyonuna iki kilometreden fazla mesafede çalışana ise üç günlük kinin birden verilebiliyordu [*Sıhhiye Mecmuası*, s. 1045].

¹² *Sıhhiye Mecmuası*, s. 1046.

Bu şekilde ilk defa İtalya'da tesis edilen devlet kinini uygulaması kısa süre sonra Yunanistan, Bulgaristan, Arjantin ve Romanya tarafından neredeyse aynı biçimde kabul edilmiştir. Bunun yanında Fransız Hükümeti Cezayir, Madagaskar ile Çin Hindi'nde, İngiltere Doğu Hindistan'da kinin imâli ve saf surette halka satılmasını sağlamak için benzer önlemler almıştır. İtalya'da devlet kininin tesisinden sonra sıtma mücadelesi konusunda bir yasa çıkartılmıştır.¹³

Osmanlı döneminde sıtma ile savaşta kinin

Türkiye'de 1910'dan itibaren sıtmayla mücadele bağlamında parasız kinin dağıtılmaya başlanmıştır. Aynı kapsamda 1917'de kinin tedariki ve satışı ile ilgili kanun çıkarılmıştır. Bu dönemde sıtma ile mücadele, daha çok kinin dağıtımı ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yapılan düzenlemelerde, muhtemelen İtalya'daki uygulama ve mevzuatın temel alınmış olduğu görölmektedir.

A. Sıtmalı Mahallerde Fukara Ahaliye ve Zürrâya Meccanen Kinin Tevzii Hakkında Nizamnâme [22 Cemaziyelâhir 1331/16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913)]¹⁴

Fakirlere ve köylülere parasız kinin dağıtımını düzenleyen 11 maddelik bu nizamnâme ile muhtemelen İtalya'daki uygulamadan esinlenerek sıtmayla savaş konusunda yetersiz de olsa ilk adım atılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde sıtma ile mücadele 1326 [1910] yılında fakirlere ücretsiz kinin dağıtmak sureti ile başlamıştır. Bu yıldan itibaren her yıl sıhhiye bütçesine konulan beş bin liralık tahsisat ile kinin sağlanıyor ve düzenli olarak dağıtılıyordu¹⁵. Bu sürede dağıtılan kinin miktarı başlangıçtan 1330 [1914] senesi sonuna kadar yılda iki bin kilogramdır. Bu kinin ücretsiz dağıtılmıştır. 1331 [1915] yılında savaştan dolayı Avrupa'dan alınmak zorunda kalınan kininin pahalı olması nedeni ile bu miktarlar birden 308 kilografa düşmüştür. 1332 [1916] senesinde kinin getirilme imkânı tekrar hasıl oldu ise de fiyattaki yükseklikten dolayı ancak 608 kilogram tedarik edilebilmiştir.¹⁶

Bu dağıtımın yararları çok olmuştur. Ancak sağlık memuru eksikliğinden ve kayıtların yeterli tutulmamasından, sağlanan yararlar konusunda istatistik verilememekle birlikte sıtmanın olumsuzlukları ile karşı karşıya kalan köylülerin bakkal, çerçi, aktar gibi kişilerin sattığı kinini kullanmak yerine standardı belli bir kinine kavuşmasının sağladığı yarar tartışmasızdır. Bununla

¹³ *Sıhhiye Mecmuası*, s. 1043-1044.

¹⁴ *Düstur* (2. Tertip), Cilt 5, İstanbul 1332 [1916], s. 506 – 507; *Takvim-i Vekâyi*, Sayı 1482, 27 Cemaziyelâhir 1331/22 Mayıs 1329 /4 Haziran 1913.

¹⁵ *Sıhhiye Mecmuası*, s. 1048.

¹⁶ *Ibid.*

beraber, temin edilen kinin miktarı amacı sağlamaya yeterli olmuyordu. Kişi başına verilen 1-2 gram kininin ancak nöbetleri geçiştirebiliyor ve sıtmanın uzun vadedeki olumsuzluklarını kaldırmaya yetmiyordu. Tam olarak tedavi için aylarca kinin kullanımı ve iyileşmiş halde de en az 20 - 25 gram kinin verilmesi fennen gereklidir. Bu durumda daha çok saf ve ucuz kininin vatandaşa ulaştırılması önem taşıyordu.¹⁷ 1332 [1916] yılında parasız dağıtılmak üzere nerelere ve ne kadar kinin gönderilmiş olduğu bir çizelgede gösterilmiştir:

1332 [1916] yılında parasız dağıtılmak üzere gönderilen kinin miktarları ¹⁸

Gönderildiği Mahal	Gönderilen Kinin Miktarı		Gönderildiği Mahal	Gönderilen Kinin Miktarı	
	Kilo	Gram		Kilo	Gram
			Nakil Yekun	495	785
İstanbul Vilâyeti	6		Zor Sancağına	5	
Edime "	10		Küds-i Şerif "	5	
Adana "	18		Karesi "	5	
Ankara "	27	500	Kala-yı Sultanıye "	7	
Aydın "	15		Kisra "	28	
Bitlis "	5		Karahisar-ı Sahib Livasına	8	
Bağdad "	15		Menteşe "	5	
Beyrut "	8		Maraş "	18	
Halep "	31		Kütahya "	3	
Hüdavendigâr "	10		Niğde "	13	
Diyarbakır "	55		Isparta "	1	
Suriye "	12		Burdur Mutasarrıflığına	3	
Sivas "	75		Gelibolu "	1	
Kastamonu "	10		Kırkkilise "	3	
Trabzon "	30		İskenderun Kaymakamlığına	14	500
Konya "	15		Erzincan	3	
Musul "	10		Düzce Kaymakamlığına	3	
Mamûretü'l-Aziz Vilâyeti	10		Erdek "	1	
İzmit Sancağına	19		Bera-yı teftiş Haleb'e giden Süreyya Bey'e	2	500
Antalya "	7	785	Zonguldak Kaymakamlığına	1	
Urfa "	10		Göynük Akhisar Nahiyesine	0	225
Eskişehir "	6		Adapazarı Belediyesine	5	
İçel "	8	500	Emniyet Umum Müdürlüğüne	1	
Bolu "	3		Şarkî Karaağaç	1	
Canik "	42		Konya Ereğlisi Hükümet Tabipliğine	10	
Cabel-i Lübnan "	8		Burhaniye Kaymakamlığına	0	500
Çatalca "	7		Muğla'ya	0	500
YEKUN	495	785	YEKUN	632	010

¹⁷ *Sihhiye Mecmuası*, s. 1050.

¹⁸ *Sihhiye Mecmuası*, s. 1049.

B. Kinin Tedariki için 1332 Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmiyesi Bütçesine 50.000 Lira Tahsisat-ı Fevkalâde İlâvesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat [2 Ramazan 1334/20 Haziran 1332 (3 Temmuz 1916)]¹⁹ [EK 1].

“Kinin Tedariki için 1332 Sıhhiye Müdüriyeti Umûmiyesi Bütçesine 50.000 Lira Tahsisat-ı Fevkalâde İlâvesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat” ile vatandaşlara halis ve ucuz kinin sağlanması amaçlanmıştır. Yedi maddeden oluşan bu Kanun-ı Muvakkat’ın maddelerinde özetle aşağıdaki hususlara yer verildiği görülmektedir.

a) Kinin dağıtımı ile ilgili olan bu yasal düzenlemede halka halis ve ucuz kinin tedarik etmek amacıyla 1916 yılı bütçesine 50 bin lira ilâve edileceği hükme bağlanmıştır (m. 1). Düzenlemede tahsis edilen bütçe ile sağlanan kininin mal edildiği fiyattan % 15 fazlası ile satılacağı da belirtilmiştir (m. 2).

b) Kanun-ı Muvakkat’te satılan kininin değerinin kazançlar bütçesine kazanç olarak ve aynı zamanda aynı miktarın masraf bütçesine masraf olarak ekleneceği ifade edilmiştir (m. 3). Aynı maddede tahsis amacıyla sarf edilmeyen miktarın ihtiyaç duyulana kadar gelecek yıllar bütçesine dahil edileceği de belirtilmiştir (m. 3).

c) Bu yasal düzenlemede kininin satışı için gerekli olan masrafların tahsisattan sağlanacağı hükmüne de yer verilmiştir (m 4). Ayrıca, devlet kinininin satışının nasıl düzenlenip uygulanacağı konusunun özel bir tüzükle düzenleneceği de belirtilmiştir (m. 5).

d) Kanun-ı Muvakkat’ın yayımı tarihinde yürürlüğe gireceği (m. 6), yürütülmesinden İçişleri ve Sağlık Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı’nın sorumlu olacağı ifade edilmiştir (m. 7).

Düzenleme’de ilk dikkat çekici nokta, düzenlemenin amacı ile ilgili olan bölümdedir. Düzenleme’nin birinci maddesinde *halis* ve *ucuz* kinin ifadelerine yer verilmiştir. Bu sözcüklerin yer alması o dönemde pahalı ve taşış edilmiş kinin satıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Kanun-ı Muvakkat’ın amacını bu iki unsur oluşturmaktadır. Özetle, vatandaşa ucuz ve aldatıcı içerik taşımayan kininin sağlanması amaçlanmıştır.

Düzenleme’de dikkat çeken noktalardan diğeri ise uygulamanın devamlılığını sağlama yönündeki içeriktir. Düzenleme’nin 2. maddesindeki kininin mal edildiği fiyattan % 15 fazlası ile satılacağı ve 3. maddesindeki sarf edilmeyen miktarın sonraki yıllara dahil edileceği yönündeki ifadeler, bu uygulamanın devamlılığının sağlanması yönünde bir eğilime işaret etmektedir.

¹⁹ *Düstur* (2. Tertip), c. 8, İstanbul 1928, s. 1218; *Takvim-i Vekâyi*, Sayı 2082, 7 Ramazan 1334 / 25 Haziran 1332 / 8 Temmuz 1916.

Düzenleme'nin 4. maddesindeki kininin satımı için gerekli olan masrafların tahsisattan sağlanacağı ve 5. maddesindeki devlet kinini satımını ve dağıtımını düzenlemek üzere bir nizamnamenin çıkarılacağı yönündeki hükümler de devamlılığın sağlanmasındaki eğilimin bir diğer göstergesidir. Uygulamanın devamlılığını sağlama yönündeki ifadeler yasal Düzenleme'nin taşıdığı önemin diğer ayağını oluşturmaktadır ki, sonraki uygulama bu isteğin olduğunu açıkça göstermektedir.

C. Kinin Tedarikine Dair 2 Ramazan 1334 Tarihli Kanun-ı Muvakkatin Suret-i Tatbikiyesi Hakkında Nizamnâme [3 Rebiyülâhir 1335/14 Kânun-ı sâni 1332 (27 Ocak 1917)]²⁰ [EK 2]

Kanun-ı Muvakkat'te (1916), uygulamanın çıkarılacak bir nizamnâme ile belirleneceği belirtilmişti. Bu bağlamda Ocak 1917'de, "Kinin Tedarikine Dair 2 Ramazan 1334 tarihli Kanunu Muvakkat'ın Suret-i Tatbikiyesi Hakkında Nizamnâme" yayımlanmıştır. Nizamnâme'de kininin nasıl tedarik edileceği, satılacağı, fiyatlandırılacağı, saklanacağı, kimler tarafından satılabileceği gibi pek çok düzenlemeye yer verilmiştir.

1. Kininin devletçe sağlanması ve dağıtımı

Nizamnâme'nin, kininin nasıl tedarik edileceği konusundaki 1. Maddesine göre, alınacak kininin gereken özellikleri Yüksek Sağlık Meclisi'nce belirlenecektir. Burada halis kinin sağlama amacına uygun olarak alınacak kininin özelliklerinde bir ön belirleme görülmektedir. Yüksek Sağlık Meclisi'nin özelliklerini onayladığı kinin Sağlık Bakanlığı tarafından toz halinde veya tablet olarak ithal edilerek satılacaktır.

Aynı maddede kininin satılmak üzere dağıtımı konusunda da düzenleme bulunmaktadır. Buna göre, kininin Ziraat Bankası aracılığı ile bankanın teşkilatının bulunduğu vilâyet ve bağımsız livalardaki şube ve sandıklarına gönderilecektir.

2. Vilâyetlerin kinin tedariki

Vilâyetlere ve livalara kinin tedariki 4. maddede düzenlenmiştir. Buna göre; vilayetler ve bağımsız livalar her yıl ihtiyaç duyacakları kinin miktarını Sağlık Müdürlükleri'ne takdir ettirecek ve bu takdir edilen miktarı Mart ayından önce Sağlık Bakanlığı'na bildireceklerdir. Aynı madde talep edilen miktarın yeterli gelmemesi halinde nedenleri açıklanarak Mart'tan sonraki dönemlerde de yeniden kinin talebinde bulunulmasına izin vermektedir.

Nizamnâme'nin 12. maddesinde sıtmal bölgelere kinin tedariki için ayrıca bir hüküm de yer almaktadır. Maddede sıtmal bölgelere kinin ithali ve

²⁰ *Düstur* (2. Tertip), c. 9, İstanbul 1928, s. 127 – 129.

temini için yerel idareye tedbir alabilme görev ve yetkisi verilmiş ve idare konu ile ilgili faaliyetleri Sağlık Bakanlığı'na bildirmekle sorumlu tutulmuştur.

3. Kinin satışı

Nizamnâme'nin 5. maddesinde kininin nasıl satılacağı konusunda hükümler yer almaktadır. Bu kapsamda düzenleme iki ayrı bayilik öngörmüştür. Bunlardan ilki Ziraat Bankası teşkilâtının (şube ve sandıklar) oluşturduğu *birinci derecede* bayiliktir. Maddeye göre birinci derece bayi olarak kabul edilen Ziraat Bankası şube ve sandıkları kinini toptan satacaklardır.

Yerel idareden bayilik ruhsatı alan kişiler *ikinci derecede bayilik* yapacak ve kinini perakende satabilecektir. Bu kişiler her defasında bayilik yetki belgelerini ibraz ederek Ziraat Bankası'ndan toptan kinin alabilecektir. Düzenleme'nin 11. maddesinde şehir kasaba ve köylerdeki ikinci derece bayilerin adedinin nüfus ve yerel ihtiyaçlar göz önüne alınarak yerel idare tarafından belirleneceği hükme bağlanmıştır.

Ziraat Bankası şubesinin veya sandığının bulunmadığı yerlerde kinin satışı konusundaki hükümlere Nizamnâme'nin 7. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre, kazada, Ziraat Bankası şubesi ya da sandığı yoksa kazanın bağlı bulunduğu vilâyet ya da livadaki en yakın şube ya da sandıktan yerel idare tarafından kinin alınarak ikinci derece bayiye verilecektir. Kazanın bağlı bulunduğu vilâyet ya da livada Ziraat Bankası şube ya da sandığının bulunmaması durumunda kinin, vali ya da mutasarrıf tarafından Sağlık Bakanlığı'ndan alınarak ikinci derece bayilere verilecektir. İkinci derece bayi bulunmaması durumunda kininin yerel idare tarafından satılacağı da nizamnamenin 8. maddesinde belirtilmiştir.

Nizamnâme'nin 9. maddesi yardım derneklerinin kinin alımı ile ilgilidir. Buna göre, kamuya yararlı dernekler ile hükümetin takdir ettiği yardım toplulukları, kinini ücretsiz dağıtacaklarını bildirip konu ile ilgili izin aldıktan sonra Sağlık Bakanlığı'na başvurarak indirimli kinin alabilecektir.

Kininin satışı için bayilikler ile ilgili maddelerde satışın mümkün oldukça yaygınlaştırılması eğilimi kendini göstermektedir. Satış için birinci derecede ya da ikinci derecede bayiliklerin bulunmadığı yerler de düzenlemede göz önünde bulundurulmuş ve buralarda kinin satışı için istisnai kurallar getirilmiştir.

4. Kinin satışında ikinci bayilerin sorumlulukları

Nizamnamenin 2. maddesinde kininin satışı konusunda bazı standartların sağlanması amacı ile "Kinin mahfazalarının üzerine *Osmanlı Hükümeti Kinini* ibaresini havi bir bandrol yapıştirilip bu ibarenin üst kısmına ay ve yıldız işareti vaz edilecek ve alt kısmına beher muhafaza muhteviyatının cins miktarı ve büyüklere ve çocuklara verilecek miktar-ı tıbbisi ve fiyatı ve izahat-ı lâzime-i

saire yazılacaktır.” hükmüne yer verilmiştir. Kinin muhafazalarına bandrol yapıştırılması, muhafazada yer alan miktarın, çocuklara verilecek miktarın, kullanma talimatının ve fiyatının yer alması kininin dağıtımında, kullanımında ve fiyatında belli standartların sağlanmasının amaçlandığını göstermektedir. Ayrıca 13. maddede kininin muhafazasından çıkarılmadan sadece hükümetçe verildiği şekli ile yani bandrolleri açılmadan muhafazasıyla satılması ve muhafazaların üzerinde yazılı bedelden daha fazla bedel ile satılmaması zorunluluğu da getirilerek satışın belli bir standart çerçevesinde yapılmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Aynı maddede halka satılacak kininin özelliklerini kaybetmemesi için bayilere kininin rutubet ve güneşten korunarak saklanması zorunluluğu da getirilmişti.

‘Devlet Kinini’ kutusu: Yirmişer santigramlık - 16 Guruş (E. Dölen koleksiyonu)

Kininin doğrudan halka satışı konusunda sorumlu olan ikinci derece bayilere de herhangi bir satıcı olma dışında ek zorunluluklar getirilmiştir. Her şeyden önce satılacak kininin muhafazaları konusunda getirilen zorunluluklar kinini satın alacak kişilerin kininin kullanımı konusunda bilgilendirilmesini öngörüyordu. Muhafazada satılan kininin miktarının, kullanım şeklinin ve hatta çocuklar için kullanılacak miktarının bulunması zorunluluğu kininin tıbbi bir şekilde kullanılmasını ve satışında bir standardın oluşturulmasını amaçlıyordu. Muhafazanın açılmaması, hükümetten alındığı şekliyle satılması, kininin nem ve güneşten korunması zorunluluğunun getirilmesi halka satılan kininin belli kalitede olması amacının sağlanmasını göstermektedir.

Nizamnâme’de ikinci derece bayilere getirilen bazı zorunluluklar da kinin satışının devamlı ve kesintisiz olması ile ilgilidir. Nizamnâme’nin 10. maddesinde doğrudan halka kinin satacak olan ikinci derece bayilere kinin sattıklarını belirten bir ibareyi mağaza ve dükkânlarının görünür bir yerine koyma zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre ikinci derece bayiler mağaza ve dükkânlarına “BURADA HÜKÜMET KİNİNİ SULFATO SATILIR” ibaresini koymak zorundadırlar. 14. maddede ise ikinci derece bayileri elinde bulunan

kininin onda sekizinin bitmesi durumunda derhal kinin getirtme ve sürekli olarak depoda kinin bulundurma mecburiyeti getirilmiştir. Bu şekilde kinin satan mağaza ve dükkânlar bilineceği gibi bu mağaza ve dükkânların sürekli kinin bulundurması da sağlanacaktır.

İkinci derece bayilerin kurallarla uymaması halinde bayilik ruhsatlarının alınacağı 15. maddede belirtilmiştir. Özellikle kinini muhafazasından çıkarıp satanlar ile belirlenen fiyatın üstünde satanların kanuni takibe tabi tutulacakları 16. maddede belirtilmiştir.

D. Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında Kanun [12 Cemaziyelâhir 1335/4 Nisan 1333 (1917)]²¹ [EK 3]

Gene halka halis kinin temin amacıyla 4 Nisan 1917 tarihli “Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Sekiz maddeden oluşan kanunun içeriğini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

a) Kanunda Sıhhiye Müdiriyet-i Umûmiyesi'nin (Sağlık Genel Müdürlüğü) bütçesine her yıl özel bir bütçe faslı ayrılacağı (m. 1), kininin satışı için gerekli olan masrafların tahsisattan sağlanacağı (m. 2) ve sağlanan kininin mal edildiği fiyattan % 15 fazlası ile satılacağı (m.3) bildirilmiştir.

b) 1917 tarihli yasanın 4. maddesinde satılacak kininin değerinin bir yandan kazanç olarak (muavazene-i umûmiyeye) diğer taraftan tahsisat olarak (faslı-ı mahsusuna) ekleneceği ve bu suretle (tezyit edilen tahsisatın Meclisi Mebbusan'ın akab-i küşadında bir layiha ile tasdiki istenecektir.

c) 1917 tarihli yasanın 5. maddesinde 1916 yılı Sağlık Genel Müdürlüğü bütçesine özel bölüm olarak 50 bin lira eklendiği de belirtilmiştir.

d) 1917 tarihli yasanın 6. maddesinde kanunun uygulamasını gösteren özel bir tüzüğün hazırlanacağına yeniden işaret edilmiştir. Sonraki maddelerde yasanın yayımı ile birlikte yürürlüğe gireceği, yasayı yürütmekten İçişleri ve Sağlık Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı'nın sorumlu olacağı ifade edilmiştir.

Burada Kanun-ı Muvakkat'te yer alan devamlılığı sağlayıcı hükümlerin daha belirgin hale geldiği görülmektedir. 1917 tarihli kanunda halka halis kinin temini için Sağlık Genel Müdürlüğü bütçesinde “her yıl” özel bir bütçe faslı ayrılacağı bildirilmiştir. (m. 1). 1916 tarihli Kanun-ı Muvakkat'te ise yalnızca 1916 yılı bütçesi için böyle bir tahsisatın verildiği hükme bağlanmıştı. Bu bağlamda her iki yasal düzenlemenin birbirini tamamlayarak halka halis ve ucuz kinin teminini ve bu konuda sürekliliği amaçladığı söylenebilir.

²¹ *Düstur* (2. Tertip), c.9, İstanbul 1928, s. 628; *Takvim-i Vekâyi*, Sayı 2865, 4 Recep 1335 / 26 Nisan 1333 / 1917.

Bütün bu düzenlemelerde ortaya çıkan ilginç bir durum eczacıların ve eczahanelerin bütünüyle devre dışı bırakılması, kinin dağıtım ve satışının konu ile hiçbir ilgisi bulunmayan Ziraat Bankası teşkilâtı üzerinden yapılmasıdır. Bunun nedenini anlamak mümkün değildir.

Cumhuriyet döneminde kinin ve sıtma ile savaş

A. Kinin Tedariki ve Furuhatı Hakkında 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun dördüncü Maddesinin Tadiline Dair Kanun [26 Nisan 1926]²² [EK 4]

Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında Kanun'un Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da yürürlükte olduğu 1926'da yayımlanan bir yasadandır. 26 Nisan 1926 tarihli "Kinin Tedariki ve Furuhatı Hakkında 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun dördüncü Maddesinin Tadiline Dair Kanun" ile Osmanlı döneminde çıkarılan bu kanunda tadilâta gidilerek kinin tedariki konusunda yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu bağlamda, var olan yasanın sadece 4. maddesinde tadile gidilmektedir. 1931,²³ 1936²⁴ ve 1937²⁵ yıllarında kinin bedellerinin onaylanması ile ilgili yasalar çıkarılmıştır. Bu yasal düzenlemelerde de Devlet Kinini ibaresi kullanılmıştır. Bu çerçevede Osmanlı döneminde çıkarılan kinin tedariki ve satışı ile ilgili düzenlemelerin Cumhuriyet'ten sonra da yürürlükte kaldığı anlaşılmaktadır.

B. Sıtma Mücadelesi Kanunu²⁶ [13 Mayıs 1926]

Bir yandan devlet kinini satışını düzenleyen yasalar çıkartılırken öte yandan da 13 Mayıs 1926'da sıtmanın taşıyıcısı olan sivrisineklerin yaşam alanlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan "Sıtma Mücadelesi Kanunu" çıkartılmıştır.

C. Devlet Kinini Mütedavil Sermayesi Hakkında Kanun (1939) ve diğer kanunlar

1939 yılında kabul edilen Devlet Kinini Mütedavil Sermayesi Hakkında Kanun ile saf kinin ve tuzlarının İhisarlar Umum Müdürlüğü vasıtası ile satışa çıkarılması, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili'nin nezareti ve sorumluluğu altında 300.000 liralık Devlet Kinini Mütedavil Sermayesi tesis edilmiştir. (m.

²² Kanun No. 827, *Resmi Ceride*, Sayı 324 (5 Mayıs 1926).

²³ 26 Nisan 1926 tarih ve 827 Numaralı Kanun Mucibince Kinin Alım Satım Faslı Mahsusuna Tahsisat Kaydının Tasdikine Dair Kanun (1931; Kanun No. 1813), *Resmi Gazete*, 1 Mayıs 1931.

²⁴ Satılan Kinin bedelinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti 1936 Bütçesinde açılacak fasla tahsisat Kaydına Dair Kanun (1936; Kanun No. 3019), *Resmi Gazete*, 15 Haziran 1936.

²⁵ Satılan Kinin bedelinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti 1936 Mali Yılı Bütçesinde Tahsisat Kaydı hakkında Kanun (1937; Kanun No. 3197), *Resmi Gazete*, 5 Haziran 1937.

²⁶ *Düstur* (3. Tertip), Cilt 7/2, 2. baskı, Ankara 1944, s. 907 – 909; *Resmi Ceride*, Sayı 384 (29 Mayıs 1926).

1) Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre bu sermaye, farklı yasalarla verilen yetkiye dayanarak elde edilmiş olan ve satılan kinin bedellerinden ve bunların işletilmesinden elde edilmiştir (m. 1/2).

Yasanın 2. ve 3. maddesinde satılacak kininin fiyatının nasıl belirleneceği ile ilgili hüküm yer almaktadır. Buna göre kininin satışa çıkarılması safhasına kadar yapılan masraflar da hesaba katılarak fiyata % 5'e kadar ekleme yapılabilecektir. (m. 2). Satışa ıkarılacak kinine % 10 beyiye verilecek ve İnhisarlar İdaresi'nin ihtiya r edeceği nakliye gibi masraflar da aynen tesviye olunacaktır. (m. 3).

Yasanın 4. maddesinde muhasebe konusunda bir görevlinin atanması konusunda hüküm yer almaktadır.

Bu yasanın en önemli maddelerinden biri de 5. maddesidir. Bu madde ile 4 Nisan 1333 tarihli kanun ile bu kanunun 4. maddesini tadil eden kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Böylelikle yeni yasa kinin tedariki ve satışı konusunda geçerli yasa haline gelmiştir. 1940 ta ıkarılan ‘Devlet Kinini Mütedavil Sermayesi Hakkındaki Kanun’a ek Kanun’²⁷ ile sermaye 400.000 liraya çıkarılmıştır.

Aynı yıl içinde ıkarılan ‘Kinin İthali İçin Kızılay Emrine Bir Milyon Liralık Kredi Tahsisine Dair Koordinasyon Heyeti Kararının Meriyete Vazına Dair Kararname’²⁸ ile Kızılay’a memleketin kinin ihtiya cını karşılamak üzere yeteri miktarda kinin ithali için Milli Korunma Kanunu’nun 22. maddesine dayanılarak yetkiler verilmiştir.

Böylece 1939 ve 1940 yılında yapılan düzenlemeler ile ülkede halka ucuz ve halis kinin temini amacı ile bazı değişikliklere gidilmiş, önceki yasal düzenlemeler kaldırılmıştır. Kinin satışı konusunda İnhisarlar Umum Müdürlüğü’ne ve kinin ithali konusunda da Kızılay’a yetki verilmiştir.

1942’de çıkartılan ‘Kininlerin Beyanlara Tabi Tutulmasına ve Elkonulmasına Dair Olan 322 Sayılı Kararın Meriyete Konulmasına Dair Kararname’ ile Milli Korunma Kanunu’na dayanılarak toz ve komprime kininlerin beyana tabi tutulmasına ve bunların değeri ödenerek hkmete satın alınmasına karar verilmiştir.

Kararnameye göre kinin komprimesi yapan tüm gerçek ve tüzel kişiler bu kararın yayımlanmasından itibaren beş gün içinde ellerinde bulunan toz ve komprime kinin miktarını makbuz karşılığında mahallin en büyük mülki amirine bildirmekle yükümlü kılınmıştır. Elleri nde 100 gramdan fazla Devlet ve

²⁷ Resmi Gazete, Sayı 4691 (20 Knnevvil 1940 / 20 Ocak 1940).

²⁸ Resmi Gazete, Sayı 4622 (26 Eylül 1940).

Kızılay komprimelerinden başka kinin komprimesi bulunan eczahane, ecza deposu ve sair şahıs ve müesseseler de kararnamenin yayımından itibaren 15 gün içinde, komprimelerin miktarını makbuz karşılığında mahallin en büyük mülki amirine bildirecektir.

Kararnamenin 2. maddesine göre, Kızılay ve Devlet komprimeleri ile eczahanelerde bulunan toz ve komprime halindeki kininler hariç olmak üzere beyana tabi tutulan tüm toz ve formülüne uygun olan komprime halindeki kininlere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na satın alınmak üzere el konulmuştur ve beyannamelerin verilmesi için tanınan sürenin sonundan itibaren 15 gün içinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na satın alınacaktır.

Kararnamenin 3. maddesine göre Milli Korunma Kanunu'nun 21. maddesine dayanarak, Devlet ve Kızılay komprimelerinin dışında kinin komprimelerinin imâli, bu kararın yayım tarihinden itibaren yasaklanmıştır. Yalnız eczahanelerde bulunup da imâli yasak olan komprimelerin Haziran sonuna kadar satılması öngörülmüştür.

EK 1

Kinin Tedariki İçin 1332 Sıhhiye Müdiriyet-i Umûmiyesi Bütçesine 50.000 Lira Tahsisat-ı Fevkalâde İlâvesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat 2 Ramazan 1334 / 20 Haziran 1332 [3 Temmuz 1916]

[*Takvim-i Vekâyi* ile neşr ve ilâmı 7 Ramazan 1334 / 25 Haziran 1332 [8 Temmuz 1916], Numero 2082]

Madde - 1: Halis ve ucuz kinin tedariki ile ahaliye satmak üzere Sıhhiye Müdiriyet-i Umûmiyesi'nin üç yüz otuz iki [1332/1916] senesi bütçesine tahsisat-ı fevkalâde olarak elli bin lira ilâve olunmuştur.

Madde - 2: Bu suretle tedarik edilecek kinin mal edildiği fiyattan nihayet yüzde on beş fazlasile ahaliye satılacaktır.

Madde - 3: Satılacak kininin esmânı [değeri] varidat bütçesine irad kaydedilmekle beraber aynı miktar masraf bütçesine de ilâve ve tahsisat-ı mezkûreden bir sene zarfında sarf olunmayan miktarı ihtiyaç zail oluncaya kadar gelecek seneler bütçelerine devir ve ithal olunacaktır.

Madde - 4: Bu hususta mubâyaa olunacak alât ve edavat-ı mukteziye esmânı ile ücret-i bey'îye ve nakliye ve masarîf-ı saire tahsisat-ı mezbûre meyanından tesviye olunacaktır.

Madde - 5: İşbu kanunun suret-i tatbikiyesi nizamnâme-i mahsus ile tayin edilecektir.

Madde - 6: İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren meriyü'l-icradır.

Madde - 7: İşbu kanunun icrasına Dahiliye ve Sıhhiye ve Maliye Nâzırları memurdur.

Meclisi Umûmi'nin içtimasında kanuniyeti teklif olunmak üzere işbu layiha-yı kanuniyenin muvakkaten mevki-i meriyete vazını ve kavanin-i devlete ilâvesini irade eyledim.

2 Ramazan 1334/20 Haziran 1332 [3 Temmuz 1916]

Mehmed Reşat

Dahiliye ve Sıhhiye Nâzırı ve Maliye Nâzır Vekili

Sadrazam

Talât**Mehmed Sait****EK 2****Kinin Tedarikine Dair 2 Ramazan 1334 Tarihli Kanun-ı Muvakkatin Suret-i Tatbikiyesi Hakkında Nizamnâme
3 Rebiyülâhir 1335/14 Kânun-ı sani 1332 [27 Ocak 1917]**[*Takvim-i Vekâyi* ile neşr ve ilâni 8 Rebiyülâhir 1335/19 Kânun-ı sani 1332
[1 şubat 1917], Numero 2781]

Madde - 1: Meclis-i Âli-i Sıhhiye’ce evsaf-ı lâzimeyi haiz olduğu bit-tasdik kabul edilen kinin emlâhesi Sıhhiye Nezâreti tarafından toz halinde veya mamûl olarak tedarik edilip eşkal ve fiyat-ı muayyenede satılmak üzere Ziraat Bankası vasıtasile banka teşkilâtını muhtevi vilâyet ve elviye-i müstakiledeki [bağımsız livalardaki] banka şube ve sandıklarına gönderilir.

Madde - 2: Kinin muhafazalarının üzerine “Osmanlı Hükûmet Kinini” ibaresini havi bir bandrol yapıştırılıp bu ibarenin üst kısmına ay ve yıldız işareti vaz edilecek ve alt kısmına beher muhafaza muhteviyâtının cins ve miktarı ve büyüklere ve çocuklara verilecek miktar-ı tıbbisi ve fiyatı ve izahat-ı lâzime-i saire yazılacaktır.

Madde - 3: Hükûmet kinini umur-ı hesabiyesi Sıhhiye Müdiriyyet-i Umûmiyesi Muhasebe şubesi’nce talimatnâme-i mahsusuna tevfikân ifa olunacak ve muamelât için defatir-i mahsusâ tutulacaktır.

Madde - 4: Her vilâyet ya da müstakil liva her sene zarfında celbine ihtiyaç görülen kinin miktarını Sıhhiye Müdirleri marifetile takdir ettirerek o senenin martından evvel Sıhhiye Nezâreti’ne bildireceklerdir. Mahaza bilahare miktar-ı muhammenden fazla kinine ihtiyaç görülür veya miyadında tahmin mümkün olmaz ise esbab-ı mucibesinin izahile muahharen [sonradan] kinin talep edilebilir.

Madde - 5: Hükûmet kinini birinci derece bayi olan Ziraat Bankası şube ve sandıklarınca toptan satılacaktır. Hükûmet-i mahalliyyeden bayilik ruhsatnâmesi istihsal eden kimseler Ziraat Bankası şube ve sandıklarından her defasında ruhsatnâmelerini ibraz ederek toptan alacakları kinini ikinci derece bayi sıfatile perakende suretde ahaliye satabileceklerdir.

Madde - 6: Hükûmet kinini fiyatından mukavelenâme ile muayyen bir miktarı Ziraat Bankası’na terk edilecek ve işbu miktar-ı muayyenin bir kısmı bey’iye olarak ikinci derece bayilere ait olacaktır.

Madde - 7: Ziraat Bankası şubesi bulunmayan kazalarda hükûmet-i mahalliye tarafından o kazanın merbut olduğu vilâyet veya liva dahilindeki en yakın Ziraat Bankası’ndan ve Ziraat Bankası şubesi bulunmayan vilâyet veya müstakil livalarda valiler veya mutasarrıflar tarafından Sıhhiye Nezâreti’nden ikinci derece bayiler için kinin celb olunur.

Madde - 8: Münasip ikinci derece bayi bulunmadığı takdirde hükûmet-i mahalliyece kinin bey'inin teminine çalışılacaktır.

Madde - 9: Menafi-i umûmiyeye hadim cemiyetler ile hükûmetçe şayan-ı itimat görülen cemiyet-i hayriye alacakları kinini meccanen tevzi edeceklerini hükûmet-i mahalliyece bil-ihbar müsaade-i mahsusa istihsal ettikten sonra Sıhhiye Nezâreti'ne müracaat ederek Ziraat Bankası'na verilen bey'îye miktarı tenzilat ile kinin alabilirler.

Madde - 10: Hükûmet kinini satanların mağaza ve dükkânlarının gelip geçenler tarafından görülebilecek bir mahalde (Burada Hükûmet Kinini - Sulfato Satılır) ibaresi muharrer olacaktır.

Madde - 11: Şehir ve kasaba ve köylerdeki ikinci derece bayilerin adedi nüfus ve ihtiyac-ı mahalli nisbetinde hükûmet-i mahalliyece tayin ve tahdit edilir.

Madde - 12: Sıtmalı menâtıka [bölgeye] kinin idhali ve temin-i revaç ve istimali için hükûmet-i mahalliye münasip gördüğü tedâbire müracaat edecek ve bu tedâbirden Sıhhiye Nezâreti'ni haberdar eyleyecektir.

Madde - 13: Hükûmet kinini tesirat-ı havaiyeden bozulmamak için bayiler tarafından rutubet ve güneş ziyasına gayri maruz mahallerde hıfz olunacak ve asla muhafazasından çıkarılmayıp ancak taraf-ı hükûmetten verilen şekilde ve bandrolleri açılmaksızın muhafazaları ile birlikte satılacak ve muhafazaların üzerinde muharrer bedelden fazla fiyat istenilmeyecektir.

Madde - 14: İkinci derece bayiler yedlerindeki kininin onda sekizi sarf edilince derhal yeniden kinin getirtmeye ve bu suretle depolarında daima kinin bulundurmaya mecburdurlar.

Madde - 15: İkinci derece bayiler nizamnâme ahkâmına riayet etmedikleri takdirde istihsal etmiş oldukları ruhsatnâme yedlerinden istirdat olunur.

Madde - 16: Hükûmet kininini muhafazasından çıkarıp tane ile satanlar veya hükûmetçe muayyen bedelden fazla fiyat ile veya her ne suretle olursa olsun hükûmet kininin sarfıyatını mani ve tehdit edenler haklarında takibat-ı kanuniye icra edilecektir.

Madde - 17: Etibba-yı resmîye-i mülkiye ikinci derece bayilerin 10 ve 13 ve 14 üncü maddeler ahkâmına riayet edip etmediklerini teftiş ve murakabe edeceklerdir.

Madde - 18: Alelumum etibba sıtmalı mıntıkları mahallî Sıhhiye Müdiriyeti'ne ihbar etmeye mecburdurlar.

Madde - 19: İşbu nizamnâmenin icrasına Dahiliye ve Sıhhiye ve Maliye ve Ticaret ve Ziraat Nâzırları memurdur.

İş bu lâyiha-yı nizamnâmenin mevki-i meriyete vazını ve nizam-ı devlete ilâvesini irade eyledim.

3 Rebiyülâhir 1335 / 14 Kânun-ı sani 1332 [27 Ocak 1917]

Mehmed Reşad

Hariciye Nâzırı ve
Adliye Nâzır Vekili

Halil

Dahiliye ve Sıhhiye Nâzırı
Maliye Nâzır Vekili

Talât

Harbiye Nâzırı ve
Bahriye Nâzır Vekili

Enver

Şeyhülislam

Musa Kâzım

Sadrizam

Mehmed Said

Ticaret ve Ziraat Nâzırı ve
Devlet Şûra-yı Reis Vekili
Ahmed

Maarif Nâzırı ve Posta ve
Telgraf ve Telefon Nâzır Vekili
Şükrü

Nafia Nâzırı ve Evkaf-ı Hümâyûn
Nâzır Vekili
Abbas

EK 3

Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında Kanun 12 Cemaziyelâhir 1335/4 Nisan 1333 [1917]

[*Takvim-i Vekâyi* ile neşr ve ilânı: 4 Recep 1335 / 26 Nisan 1333 [1917], Numero 2865]

Madde – 1: Halis kinin tedariki ile ahaliye satmak üzere Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi'nin her sene bütçesinde bir fasl-ı mahsus küşad olunacaktır.

Madde – 2: Bu hususta mubâyaa oluncak alât ve edavât-ı mukteziye esmâni ile ücret-i bey'îye ve nakliye ve masarîf-ı saire tahsisat-ı mezbûre meyanından tesviye olunacaktır.

Madde – 3: Bu suretle tedarik edilecek kinin mal olduğu fiyattan nihayet yüzde on beş fazlasile ahaliye satılacaktır.

Madde – 4: Satılacak kinin bedeli bir taraftan muvazene-i umûmiyeye irad ve diğer taraftan fasl-ı mahsusuna tahsisat olarak ilâve olunacak ve bu suretle tezyit edilen tahsisatın Meclis-i Mebusan'ın akab-i küşadında bir lâyiha ile tasdiki talep olunacaktır.

Madde – 5: Bin üç yüz otuz iki [1332/1916] senesi Sıhhiye Müdiriyet-i Umûmiyesi bütçesine fasl-ı mahsus olarak elli bin lira ilâve edilmiştir.

Madde – 6: İşbu kanunun suret-i tatbikiyesi nizamnâme-i mahsus ile tayin edilecektir.

Madde – 7: İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren meriyü'l-icradır.

Madde – 8: İşbu kanunun icrasına Sıhhiye ve Maliye Nâzırları memurdur.

EK 4

Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun Dördüncü Maddesinin Tadiline Dair Kanun, 26 Nisan 1926

[*Resmî Ceride* ile neşr ve ilânı Mayıs 1926 - Sayı: 324], Kanun numerosu 827

Madde – 1: 4 Nisan 1333 [1917] tarihli kinin tedarik ve furuhtu hakkındaki kanunun dördüncü maddesi bervech-i zir tadil edilmiştir:

Satılacak kinin bedeli bir taraftan muvazene-i umûmiyeye irad kayd ve diğer taraftan senesi zarfında kinin mubâyaa edilmek üzere fasl-ı mahsusuna tahsisat olarak ilâve olunur. Bu suretle senesi içinde devir edilen miktar aynı sene-i maliye bütçesine tahsisat-ı munzama olarak ilâve edilmek üzere Büyük Millet Meclisi'nin tasdikine arz olunur.

Madde – 2: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde – 3: Bu kanunun ahkâmını icraya Maliye ve Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekilleri memurdur.

State Quinine in Turkey from the Ottoman to the Republic Era

Malaria posed a significant public health issue in the Ottoman Empire, and became even more devastating during WWI. Since the only known drug effective against the disease was quinine, certain administrative measures were taken during this period. In the Republic era, malaria maintained its status as an important public health problem for Turkey, when an intense campaign against the disease was initiated. In both periods, the state attempted to take all necessary precautions, and the distribution of low-priced quinine by the state was one of the first measures. Through the enactment of the law entitled "Kinin Tedariki için 1332 Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi Bütçesine 50.000 Lira Tahsisat-ı Fevkalade İlavesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat" issued in Ramazan 2, 1334 [July 3, 1916], the state aimed to procure pure and cheap quinine to the populace. The law in mention stipulated further regulations, and in Kanun-i sani 14, 1332 [January 27, 1917], another regulation entitled "Kinin Tedarikine Dair 2 Ramazan 1334 Tarihli Kanun-ı Muvakkatın Suret-i Tatbikiyesi Hakkında Nizamname" defining many practical aspects including procurement, pricing, storing and selling of quinine was issued. The law entitled "Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında Kanun" enacted in April 4, 1333 [1917], stated that certain amount of monies would be reserved for the procurement and selling of quinine to the public within the annual budget of Ministry of Health. During the Ottoman era, quinine was sold to the public through these regulations and by the State and Ziraat (Agriculture) Bank, a practice observed also in the Rebulican period. As a matter of fact, the relevant regulations on the issue dating from the Ottoman era were not abolished, and the later related laws were observed to be a continuation of their Ottoman predecessors. With the law entitled "Kinin Tedariki ve Furuhtu Hakkında 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun Dördüncü Maddesinin Tadiline Dair Kanun" enacted on April 26, 1926, the Turkish state aimed to amend the previous regulation on the issue dating from the Ottoman era. The law dated May 28, 1931, entitled "26 Nisan 1926 tarih ve 827 numaralı kanun mucibince kinin alım satımı fasl-ı mahsusuna tahsisat kaydının tasdikine dair kanun" defined new measures to be taken with regard to quinine procurement,. Other laws of similar nature were enacted in 1936, 1937, 1939 and 1940.

With the breaking out of WWII and the Germans occupation of Southeast Asian plantations, as well as the processed quinine stocks of Japanese and Dutch origin, there was a severe shortage of quinine reserves in the world. As a consequence, a decree entitled "Kininlerin Beyana Tabi Tutulmasına ve Elkonulmasına Dair 322 Sayılı Kararın Meriyete Konulmasına Dair Kararname" was issued in order to buy and collect quinine. This paper examines the legislation enacted during both the Ottoman and the early Republic periods

in order to regulate the state-controlled distribution of quinine, which remained the only drug against malaria until the 1940s.

Key words: Quinine, malaria, selling of quinine, quinine laws, Ottoman Empire, Turkey.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet Kinini

Sıtma, gerek Osmanlı Devleti'nin gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli sağlık sorunları arasında yer almış, mücadelesinde çeşitli önlemlere başvurulmuştur. Devlet eliyle kinin dağıtımı her iki dönemde sıtmayla mücadele konusunda başvuru olan yöntemler arasında yer almıştır. 2 Ramazan 1334 tarihli “*Kinin Tedariki için 1332 Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesine 50.000 Lira Tahsisiyat Fevkelade İlavesi Hakkında Kanunu Muvakkat*” ile vatandaşlara halis ve ucuz kinin sağlanması amaçlanmıştır. Adı geçen kanunda bu kanunun uygulamasının çıkarılacak bir nizamname ile belirleneceği belirtilmiştir. Bu bağlamda “*Kinin Tedarikine dair 2 Ramazan 1334 tarihli Kanunu Muvakkatın Suret-i Tatbikiyesi Hakkında Nizamname*” yayımlanmıştır. Nizamname kininin nasıl tedarik edileceği, satılacağı, fiyatlandırılacağı, saklanacağı, kimler tarafından satılabileceği gibi pek çok başlıkta düzenlemelere yer vermiştir.

4 Nisan 1333 tarihli “*Kinin Tedariki ve Furuhatı Hakkında Kanun*” ile halis kinin tedariki ve ahaliye satmak üzere Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesinin bütçesine her sene bir fasıl kişad olunacağı belirtilmiştir. Osmanlı döneminde bu yasal düzenlemeler ile devlet eliyle kinin satılmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde devlet eliyle kinin satışına devam edildiği görölmektedir. Hatta konu ile ilgili düzenlemelerde Osmanlı döneminde çıkarılan yasal düzenlemelerin kaldırılmadığı, bu yasaların devamı niteliğinde yasaların çıkarıldığı dikkat çekmektedir. 26 Nisan 1926 tarihli “*Kinin Tedariki ve Furuhatı Hakkında 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun dördüncü Maddesinin Tadiline Dair Kanun*” ile Osmanlı döneminde çıkarılan kanunda tadilata gidilerek kinin tedariki konusunda yeni düzenleme getirilmiştir. Aynı şekilde 28 Mayıs 1931 tarihli “*26 Nisan 1926 tarih ve 827 numaralı kanun mucibince kinin alım satımı faslı mahsusuna tahsisat kaydının tasdikina dair kanun*” gibi 1936, 1937, 1939, 1940 yıllarında kinin için yapılan tahsisatlar konusunda kanunlar yayımlanmıştır. 9 Mayıs 1942 tarihli “*Kininlerin Beyana Tabi Tutulmasına ve Elkonulmasına Dair 322 sayılı kararın Meriet Konulmasına Dair Kararneme*” ile Kininin toplatılması yoluna gidilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kinin, sıtma, kinin satışı, kinin kanunları, Osmanlı Devleti, Türkiye.